

ФРАНСИС ФУКУЯМА

---

**ИДЕНТИЧНОСТ**

БОРБАТА ЗА ПРИЗНАНИЕ  
И ПОЛИТИКАТА НА ГНЕВА

София, 2019

FRANCIS FUKUYAMA

IDENTITY

*The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*

Copyright © 2018 by Francis Fukuyama

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Юлия Гешакова, превод, 2019

© Деница Трифонова, художествено оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0397-4

ФРАНСИС  
ФУКУЯМА

# ИДЕНТИЧНОСТ

*Борбата за признание и  
политиката на гнева*

Превод от английски  
*Юлия Гешакова*





## **Съдържание**

<i>Предговор</i> .....	7
1. Политиката на достойнство .....	15
2. Третата част на душата .....	25
3. Отвътре и отвън .....	37
4. От достойнство към демокрация .....	49
5. Революциите на достойнството .....	53
6. Експресивният индивидуализъм .....	61
7. Национализъм и религия .....	71
8. Погрешният адрес .....	85
9. Невидимият човек .....	91
10. Демократизирането на достойнството ...	101
11. От идентичност към идентичности ...	115
12. Ние, Народът .....	133
13. Истории за нации .....	147
14. Какво да се прави? .....	169
<i>Бележки</i> .....	189
<i>Показалец</i> .....	201



## Предговор

ТАЗИ КНИГА НЯМАШЕ ДА БЪДЕ НАПИСАНА, АКО ДОНАЛД ДЖ. ТРЪМП НЕ БЕ ИЗБРАН ЗА ПРЕЗИДЕНТ НА СЪЕДИНЕНИТЕ ЩАТИ ПРЕЗ НОЕМВРИ 2016 Г. КАТО МНОГО АМЕРИКАНЦИ, И АЗ БЯХ ИЗЕНАДАНА ОТ ТОЗИ ИЗБОРЕН РЕЗУЛТАТ И СМУТЕН ОТ ОНОВА, КОЕТО ТОЙ ОЗНАЧАВАШЕ ЗА САЩ И ЗА СВЕТА. ТОВА БЕ ВТОРАТА ГОЛЯМА ИЗЕНАДА ПРЕЗ ОНАЗИ ГОДИНА СЛЕД РЕФЕРЕНДУМА ПРЕЗ ЮНИ, КОГАТО ВЕЛИКОБРИТАНИЯ ГЛАСУВА ДА НАПУСНЕ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.

През последните няколко десетилетия разсъждавах много за развитието на модерните политически институции: как се появяват държавата, върховенството на правото и демократичната отчетност; как еволюират и взаимодействат и, накрая, какво би могло да доведе до техния упадък. Дълго преди избирането на Тръмп писах, че американските институции са в упадък, тъй като държавата постепенно е овладявана от могъщи лобита и вкlescена в закостеняла структура, неспособна да се реформира.

Самият Тръмп е продукт на този упадък и същевременно допринася за него. В предизборната си кампания той обещава, че – като аутсайдер – ще използва мандата, получен на изборите, за да разтърси из основи системата и да я направи отново действаща. Американците бяха уморени от междупартийните дразги и копнееха за силен лидер, който отново да сплоти страната и да разкъса онова, което аз бях нарекъл ветокрация – възможността на обединени от собствените си интереси групи да блокират колективни действия. Именно такъв популистски подем доведе Фран-

клин Д. Рузвелт в Белия дом през 1932 г. и преобрази американската политика за две поколения напред.

Проблемът с Тръмп бе двояк, тъй като произтичаше и от политиката, и от характера му. Неговият икономически национализъм вероятно щеше по-скоро да влоши, отколкото да подобри положението точно на онези избиратели, които го подкрепяха, а очевидните му предпочитания към авторитарни управници пред демократичните съюзници застрашаваше да дестабилизираме международния ред като цяло. Колкото до характера му, трудно бихме могли да си представим личност, по-неподходяща за президент на Съединените щати. Добродетелите, които свързваме с мъдрото ръководство – елементарна честност, надеждност, трезва преценка, преданост към обществения интерес и основни морални ориентири – напълно отсъстваха. Главната цел на Тръмп в цялата му кариера бе да се самоизтъква и той винаги бе готов да се отърве, с каквито и да е средства, от хората или правилата, които се изпречваха на пътя му.

Тръмп бе представител на една по-широка тенденция в международната политика, насочена към онова, което днес се окачествява като популистки национализъм.<sup>1</sup> Популистките лидери използват легитимността, с която са удостоени, на демократични избори, за да консолидират властта си. Те претендират за някаква пряка харизматична връзка с „народа“, който често се дефинира в тясна етническа рамка, изключваща големи сегменти от населението. Те не обичат институциите и се опитват да подкопаят механизмите за контрол и противодействие, които ограничават личната власт на лидера в модерните либерални демокрации: съдилищата, законодателното събрание, независимите медии и непартийната бюрокрация. Други съвременни лидери, които могат да бъдат поставени в тази категория, са Владимир Путин в Русия, Реджеп Тайип Ердоган в Турция, Виктор Орбан в Унгария, Ярослав Качински в Полша и Родриго Дутерте във Филипините.

Глобалният устрем към демокрация, който започна в средата на 70-те години на миналия век, навлезе в период, който колегата ми Лари Даймънд нарича „глобална ре-



цесия“.<sup>2</sup> През 1970 г. в света имаше едва около 35 изборни демокрации, но през следващите три десетилетия техният брой постоянно нарастваше, за да достигне почти 120 в началото на този век. Голямото ускорение настъпи между 1989 и 1991 г., когато крахът на комунизма в Източна Европа и бившия Съветски съюз предизвика демократична вълна в целия регион. От средата на първото десетилетие обаче тенденцията пое в обратна посока и общият брой започна да намалява. Междувременно авторитарни държави начело с Китай станаха по-самоуверени и настъпателни.

Нищо чудно, че нови, все още неутвърдени демокрации като Тунис, Украйна и Мианмар срещаха трудности в изграждането на работещи институции или че либералната демокрация не успя да пусне корени в Афганистан и Ирак след американската интервенция в тези страни. Разочароващо е, макар не съвсем изненадващо, че Русия се върна към авторитарните традиции. Много по-неочаквано бе това, че заплахи за демокрацията изникнаха в някои утвърдени демокрации. Унгария бе една от първите страни в Източна Европа, които отхвърлиха комунистическия режим. След като влезе и в НАТО, и в Европейския съюз, тя като че ли се бе върнала в Европа като страна, която политолозите определят като „консолидирана“ либерална демокрация. Но ето че при управлението на Орбан и неговата партия ФИДЕС страната пое по пътя към някаква „илиберална демокрация“, както сам Орбан я определи. Далеч по-голяма изненада обаче бяха резултатите от гласуването във Великобритания и Съединените щати, съответно за Брекзит и Тръмп. Тези две водещи демокрации бяха архитектите на модерния либерален международен ред; страни, които бяха начело на „неолибералната“ революция по времето на Роналд Рейгън и Маргарет Тачър през 80-те години на XX в. И въпреки това те сякаш промениха посоката, насочвайки се към един по-ограничен национализъм.

Това ме връща към първопричините за настоящата книга. Откакто публикувах есето си „Краят на историята?“ в средата на 1989 г. и книгата „Краят на историята и последният човек“ през 1992 г.<sup>3</sup>, постоянно ми задават въпро-

са дали събитието Х не опровергава тезата ми. Х може да е преврат в Перу, война на Балканите, атентатите от 11 септември 2001 г. в Съединените щати, глобалната финансова криза или, напоследък, изборът на Доналд Тръмп и вълната от популистки национализъм, описана по-горе.

Повечето от тези критики се базират чисто и просто на едно погрешно разбиране на тезата ми. Аз използвах думата *история* в хегелианско-марксистки смисъл – т.е. дългосрочната еволюционна история на човешките институции, която би могла също така да бъде наречена *развитие* или *модернизация*. Думата *край* не бе използвана в смисъл на „приключване“, а „насоченост“ или „цел“. Според Карл Маркс край на историята щеше да е някаква комунистическа утопия, а аз просто твърдах, че версията на Хегел, според когото развитие, което води до либерална държава, свързана с пазарна икономика, е по-правдоподобният резултат.<sup>4</sup>

Това не означава, че с годините становищата ми не са се променили. Най-пълното им преосмисляне намери място в книгите ми „Произход на политическия ред“ и „Политически ред и политически упадък“, които могат заедно да се разглеждат като опит да пренапиша „Край на историята и последният човек“ на базата на днешното ми разбиране за световната политика.<sup>5</sup> Двете най-важни промени в начина ми на разсъждение се отнасят, първо, до трудностите при изграждането на модерна, неперсонална държава – проблем, който определям като „да настигнеш Дания“, – и второ, възможностите за упадък или връщане назад на една модерна либерална демокрация.

Критиците ми обаче пропусаха още нещо. Те пропусаха да отбележат, че първоначалното ми есе има въпросителен знак в края на заглавието, както и да прочетат последните глави от „Край на историята и последният човек“, които разглеждат проблема за „последния човек“ на Ницше.

И на двете места аз отбелязвах, че нито национализмът, нито религията ще изчезнат като сили в световната политика. Те нямаше да изчезнат, защото, твърдах аз тогава, съвременните либерални демокрации не са решили напълно проблема с *тимоса*. *Тимос* е онази част на душата, която

търси признание за достойнството; *изотимия* е искането да бъдеш зачитан наравно с другите, а *мегалотимия* е желанието да бъде признато превъзходството ти. Модерните либерални демокрации обещават и в голяма степен осигуряват минимална степен на равно признание, което намира израз в индивидуалните права, върховенството на закона и изборните права. Всичко това обаче не гарантира, че хората в една демокрация на практика ще бъдат еднакво зачитани, особено представителите на групи, които дълго са били маргинализирани. Цели страни могат да се чувстват незачитани, а това подхранва агресивен национализъм; по същия начин последователите на определена религия могат да смятат, че вярата им е охулвана. Изотимията следователно ще продължи да подклажда искания за равно признание, които вероятно никога няма да бъдат напълно удовлетворени.

Другият голям проблем е мегалотимията. Либералните демокрации доста добре съумяват да осигурят мир и благоденствие (макар в по-малка степен през последните години). Заможните, сигурни общества са царството на „последния човек“ на Ницше; на „безгръбначни хора“, които прекарват живота си в постоянен стремеж да удовлетворят консуматорските си желания, но които нямат нищо в същността си, никакви по-висши цели или идеали, за които са готови да се борят и жертват. Не за всекиго такъв живот е удовлетворителен. За мегалотимията е необходима изключителност – да поемаш големи рискове, да участваш в съдбовни битки, да търсиш внушителни резултати, – защото само така ще бъде признато превъзходството ти. В някои случаи тя може да доведе до появата на прославен лидер като Линкълн, Чърчил или Нелсън Мандела. В други случаи обаче тя може да произведе тирани като Цезар, Хитлер или Мао, които доведоха обществата си до диктатура и разруха.

Тъй като мегалотимията исторически е съществувала във всички общества, тя не може да бъде преодоляна; тя може единствено да бъде канализирана или усмирена. Въпросът, който повдигнах в последната глава на „Краят на историята и последният човек“, бе дали модерната система

на либерална демокрация, обвързана с пазарна икономика, ще осигури достатъчно отдушници за мегалотимията. Този проблем е осъзнат напълно от американските бащи основатели. В стремежа си да създадат републиканска форма на управление в Северна Америка те не забравят как рухва Римската република и се боят от появата на диктатори като Цезар. Тяхното решение е конституционна система от механизми за контрол и противодействие, която да разпредели властта и да не допусне тя да се концентрира в ръцете на един управник. През 1992 г. аз твърдя, че пазарната икономика също предлага отдушници за мегалотимията. Един предприемач би могъл да стане приказно богат и в същото време да допринесе за всеобщото благоденствие. От друга страна, такива хора биха могли да участват в триатлона „Железен човек“, да поставят рекорди по брой на хималайските върхове, които са изкачили, или да създадат най-високо котираната на пазара интернет компания.

Всъщност в „Краят на историята“ аз споменавах Доналд Тръмп като пример за невероятно амбициозна личност, чието желание за признание е безопасно канализирано в кариера в бизнеса (и по-късно в развлекателната индустрия). По онова време изобщо не подозирах, че двацет и пет години по-късно той няма да се задоволи да бъде успешен бизнесмен и знаменитост, а ще влезе в политиката и ще бъде избран за президент. Това обаче съвсем не противоречи на тезата ми за потенциалните бъдещи заплахи за либералната демокрация и централния проблем за тимоса в либералното общество.<sup>6</sup> И в миналото е имало такива фигури – хора като Цезар, Хитлер или Перон, – които са повели обществата си по пагубни пътища към войни и икономически упадък. За да излязат напред, тези личности са използвали негодуванието на обикновените хора, които смятали, че тяхната нация, религия или начин на живот не са зачитани. Така мегалотимията и изотимията си подавали ръка.

В настоящата книга аз се връщам към теми, които започнах да разработвам през 1992 г. и по които пиша до ден днешен: за тимос, признание, достойнство, идентичност,

имиграция, национализъм, религия и култура. По-специално тя включва мемориалната лекция на името на Сиймор Липсет по въпросите на имиграцията и идентичността, която изнесох през 2005 г., и спонсорираната от Фондацията „Лацис“ лекция за имиграцията и европейската идентичност в Женева през 2011 г.<sup>7</sup> На някои места тази книга повече или по-малко повтаря писаното по-рано от мен. Съжалявам, ако това повторение изглежда прекалено, но съм почти сигурен, че малцина са си направили труда да проследят тази конкретна тема и да я оценят като логичен аргумент, отнасящ се до събитията в настоящето.

Искането за признание на собствената идентичност е основна идея, която обединява много от случващото се днес в световната политика. То не се изчерпва с политиката на идентичността такава, каквато тя се практикува в университетите, нито с белия национализъм, който тя разпалва, а обхваща по-широки явления като възраждането на познатия от миналото национализъм и политизирания ислям. Голяма част от онова, което се приема за икономическа мотивация, твърдя аз, всъщност се корени в искането за признание и следователно не може да бъде удовлетворено с икономически средства. А това пряко влияе върху начина, по който трябва да се борим с популизма в днешни дни.

Според Хегел борбата за признание е движещата сила в човешката история. Той твърди, че единственото рационално решение на желанието за признание е универсалното признание, при което се признава достойнството на всяко човешко същество. Универсалното признание обаче винаги е било оспорвано от други частични форми на признание на базата на нация, религия, секта, раса, етнически произход или пол, или от хора, които искат да бъдат признати за по-висши. Популярността на политиката на идентичността в модерните либерални демокрации е една от основните заплахи, пред които те са изправени, и ако не намерим начин да се върнем към по-универсално разбиране за човешкото достойнство, ние сами ще се обречем на несекващ конфликт.

Бих искал да благодаря на много приятели и колеги за мненията им за тази книга: Шери Бърман, Герхард Каспър, Патрик Чаморел, Марк Кордоувър, Катрин Креймър, Лари Даймънд, Боб Фокнър, Джим Фийрън, Дейвид Фукуяма, Сам Гил, Ана Гжимала-Бусе, Маргарет Леви, Марк Лиля, Кейт Макнамара, Яша Мунк, Марк Платнър, Лий Рос, Сюзан Шел, Стив Седман и Катрин Стоунър.

Специални благодарности дължа на Ерик Чински, моя редактор във „Фарар, Строс енд Жиру“, който неуморно работи с мен вече върху няколко книги. Усетът му към логиката и езика и широките му познания по основни проблеми бяха от огромна полза за тази книга. Благодаря също на Андрю Франклин от „Профайл Букс“ за подкрепата му за тази и всички мои предишни книги.

Както винаги, благодаря на литературните си агенти, Естър Нюбърг от „Интернашънъл Криейтив Мениджмънт“ и Софи Бейкър от „Къртис Браун“, както и на всички други, които им помагаша. Те направиха невероятно много, за да бъдат книгите ми издадени в Съединените щати и по цял свят.

Бих искал също да благодаря на сътрудниците си Ана Ърджайлс, Ерик Гилиъм, Ръсел Кларида и Никол Саутхард, които бяха незаменими в осигуряването на материалите, използвани в тази книга.

Благодарен съм за подкрепата на моето семейство и особено на съпругата ми Лора – съвестен читател и критик на всички мои книги.

Пало Алто и Кармел Бай Дъ Сий, Калифорния